

คู่มือ

การสอบทานข้อมูลคนจน และครัวเรือนเป้าหมาย แบบมีส่วนร่วม

โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน
แบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ ในพื้นที่จังหวัดชัยนาท

สถาบันวิทยาลัยชุมชน

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
การสอบทานข้อมูลคนจนและครัวเรือนเป้าหมายแบบมีส่วนร่วม	3
การสอบทานข้อมูลแบบมีส่วนร่วมโดยนักจัดการข้อมูลชุมชน	5
การศึกษาและวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน	13
การวิเคราะห์ร่วมเพื่อหาทางเลือกในการพัฒนาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย	15
ครัวเรือนพึ่งพิง	17
ครัวเรือนรอการพัฒนา	22
ครัวเรือนประกอบการ	28
การวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน	34

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 กรอบการสอบทานข้อมูลแบบมีส่วนร่วม	3
ภาพที่ 2 บทบาทของนักจัดการข้อมูลชุมชน	4
ภาพที่ 3 การสอบทานข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายแบบมีส่วนร่วม	4
ภาพที่ 4 สรุปสถานการณ์ครัวเรือนเป้าหมายจากการสอบทานข้อมูล แบบมีส่วนร่วมโดยนักจัดการข้อมูลชุมชน	8
ภาพที่ 5 การสอบทานข้อมูลแบบมีส่วนร่วม “กลุ่มฟุ้งฟิง”	9
ภาพที่ 6 สถานการณ์ความยากจน “ครัวเรือนกลุ่มฟุ้งฟิง”	10
ภาพที่ 7 โอ่งชีวิต “ครัวเรือนรอการพัฒนา”	11
ภาพที่ 8 การวิเคราะห์การประกอบการ “ครัวเรือนประกอบการ”	12
ภาพที่ 9 การวิเคราะห์ทุนทรัพยากรของชุมชน	13
ภาพที่ 10 แผนผังหมู่บ้าน	13
ภาพที่ 11 กรอบการศึกษาและวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน	14
ภาพที่ 12 การวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่า (value chain) ของแพะ	29
ภาพที่ 13 ห่วงโซ่การผลิตปุ๋ยหมักมูลแพะแบบไม่กลับกอง สูตรแม่โจ้ 1	30
ภาพที่ 14 แสดงตัวอย่าง “กระดานเกมแพะเงินล้าน”	33
ภาพที่ 15 องค์ประกอบของชุมชน	35
ภาพที่ 16 แผนภูมิแสดงแนวทางการออกแบบกรอบการศึกษาทุนชุมชน	35
ภาพที่ 17 ตัวอย่างตารางวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน	50

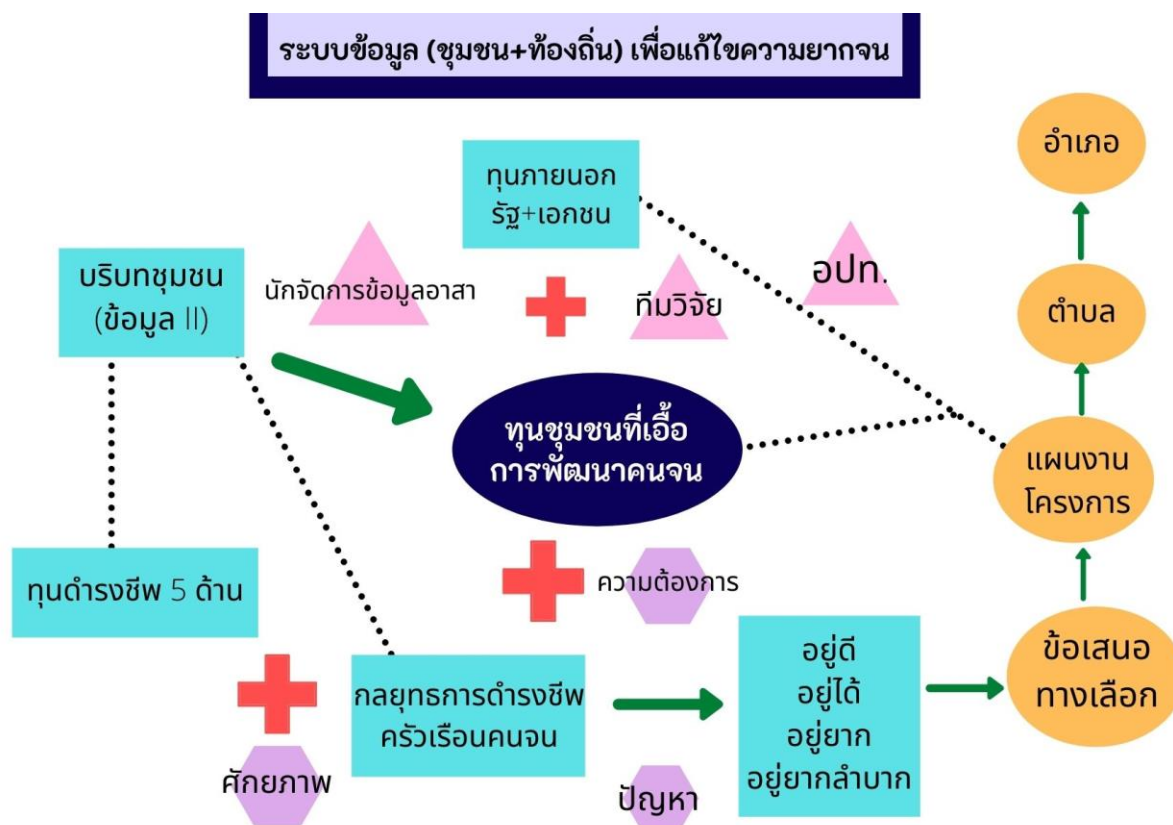
การสอบถามข้อมูลคนจนและครัวเรือนเป้าหมายแบบมีส่วนร่วม

โมเดลแก่นของจังหวัดชัยนาทเกิดจากการใช้ข้อมูลที่สำคัญสองส่วนคือ 1. **ทุนหรือศักยภาพในการพัฒนาตนเองหรือแก้ไขปัญหาความยากจนของคนจนและครัวเรือนเป้าหมาย** “ระบบการดำรงชีพอย่างยั่งยืน” (Sustainable livelihoods) และ 2. **ข้อมูลจากการสอบถามแบบมีส่วนร่วม ทำให้เกิดกลุ่มคนทำงานที่เกาะติดกับข้อมูลครัวเรือนคนจนในพื้นที่ และเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการใช้ข้อมูลครัวเรือนคนจนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่** “นักจัดการข้อมูลชุมชน” เป็นตัวแบบของกระบวนการค้นหาและสอบถามข้อมูลครัวเรือนคนจนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม และการทำงานที่สามารถส่งต่อข้อมูลครัวเรือนคนจนเข้าสู่ระบบงานและแผนของท้องถิ่นได้

“นักจัดการข้อมูลชุมชน” เป็นนวัตกรรมกระบวนการที่เกิดจากความต้องการของพื้นที่ ทำให้เกิดระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนในระดับพื้นที่ที่มีความแม่นยำ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ตรงประเด็น นักจัดการข้อมูลชุมชนเป็นคนในพื้นที่ที่ทำหน้าที่สำรวจข้อมูลคนจนเป้าหมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อสม. และ อพม. รวมถึงผู้ที่สนใจในการแก้ไขปัญหาของชุมชน และได้รับการพัฒนาศักยภาพเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสอบถามและชี้เป้าครัวเรือนเป้าหมายแบบมีส่วนร่วม รวบรวมข้อมูลปัญหาครัวเรือนในเชิงลึกเพื่ออธิบายลักษณะ วิถี รูปแบบการดำเนินชีวิต กลยุทธ์การเอาตัวรอด และศักยภาพของครัวเรือน จำแนกแยกแยะครัวเรือนเพื่อการพัฒนา และร่วมวิเคราะห์ทุนชุมชนสำคัญที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครัวเรือนเป้าหมายร่วมกับภาคีเครือข่าย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการตัดสินใจร่วมในการออกแบบกลยุทธ์หรือแนวทางการพัฒนา บนฐานข้อมูลที่แม่นยำ ตามศักยภาพของบุคคล และบริบทของพื้นที่

นักจัดการข้อมูลชุมชนได้นำข้อมูลทุนหรือศักยภาพในการพัฒนาตนเองหรือแก้ไขปัญหาความยากจนของคนจนและครัวเรือนเป้าหมายจาก “ระบบการดำรงชีพอย่างยั่งยืน” (Sustainable livelihoods) ซึ่งจำแนกครัวเรือนเป็น 4 กลุ่มคือ ครัวเรือนอยู่ลำบาก ครัวเรือนอยู่ยาก ครัวเรือนอยู่ได้ และครัวเรือนอยู่ดี ไปสอบถามเชิงลึกร่วมกับชุมชน เพื่อการเข้าใจปัญหาความยากจน ลักษณะ วิถี รูปแบบการดำเนินชีวิต กลยุทธ์การเอาตัวรอด และศักยภาพของครัวเรือนเป้าหมาย และแยกแยะครัวเรือนเป็น 3 กลุ่ม คือ 1. **ครัวเรือนพึ่งพิง** “ระบบสวัสดิการ ช่วยเหลือ ส่งต่อ ดูแล ในชุมชน – ตำบล” 2. **ครัวเรือนรอการพัฒนา** “ปรึกษา หาแนวทางร่วม การทำแผนพัฒนาคุณภาพชีวิต เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย” 3. **ครัวเรือนประกอบการ** “เรียนรู้ และวิเคราะห์ห่วงโซ่ของอาชีพเพื่อเห็นโอกาสในการสร้างงาน สร้างรายได้”

นอกจากนี้ นักจัดการข้อมูลชุมชนยังต้องศึกษาทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน ซึ่งกรอบการศึกษาจะเน้นที่องค์ประกอบสำคัญของการเป็นชุมชน ได้แก่ ทรัพยากร สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม กระบวนการวิเคราะห์ทุนชุมชนจะแสดงความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนเป้าหมายกับระบบทรัพยากร และโอกาสการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตครัวเรือนเป้าหมาย โดยใช้ทุนศักยภาพชุมชน และศักยภาพครัวเรือนที่มีอยู่ นำไปสู่การจัดทำแผนงาน โครงการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

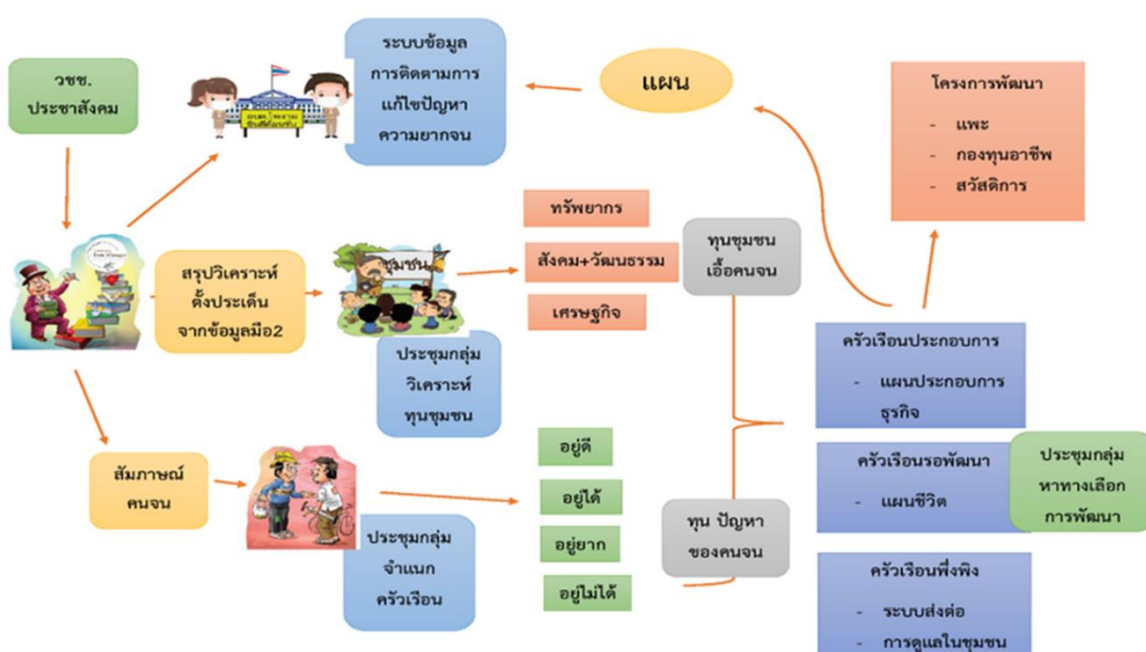

ภาพที่ 1 กรอบการสอบทานข้อมูลแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการสอบทานข้อมูลคนจนและครัวเรือนเป้าหมายแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วยกระบวนการสำคัญ 3 ขั้นตอน คือ 1. การสอบทานข้อมูลแบบมีส่วนร่วมโดยนักจัดการข้อมูลชุมชน 2. การศึกษาและวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน 3. การวิเคราะห์ร่วมเพื่อหาทางเลือกในการพัฒนาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

1. การสอบถามข้อมูลแบบมีส่วนร่วมโดยนักจัดการข้อมูลชุมชน

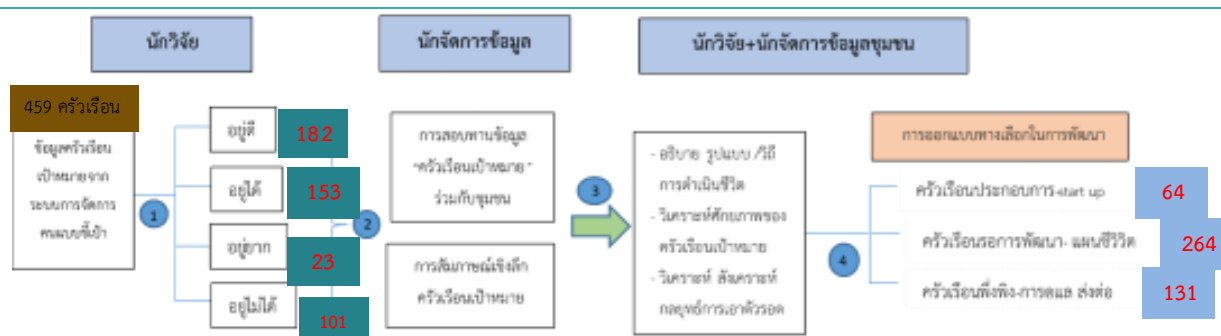
นักจัดการข้อมูลชุมชน เป็นคนในพื้นที่ที่ทำหน้าที่สำรวจข้อมูลคนจนเป้าหมาย โดยส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็นผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อสม. และอพม. รวมถึงผู้ที่สนใจในการแก้ไขปัญหาของชุมชน และได้รับการพัฒนาศักยภาพในด้านการจำแนกแยกแยะครัวเรือนเป้าหมาย ภูมิศาสตร์สารสนเทศ การสำรวจเชิงพื้นที่ การสำรวจทุนชุมชนทั้งด้านทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ การฝึกทักษะกระบวนการจัดเวที บทบาทสมมุติ (การสัมภาษณ์ การสอบถาม การบันทึก การสรุป) การวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่า ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยนักจัดการข้อมูลชุมชนมีบทบาทหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาความยากจน ดังนี้

ภาพที่ 2 บทบาทของนักจัดการข้อมูลชุมชน

1.1 การวิเคราะห์ จำแนกแยกแยะครัวเรือนเป้าหมาย

จากข้อมูลทุนหรือศักยภาพในการพัฒนาตนเองของคนจนเมื่อนำมาจำแนกแยกแยะครัวเรือนเป้าหมายเป็น 4 กลุ่มคือ ครัวเรือนอยู่ลำบาก ครัวเรือนอยู่ยาก ครัวเรือนอยู่ดี และครัวเรือนอยู่ดี นักจัดการข้อมูลชุมชนจะลงไปสอบถามเชิงลึกร่วมกับชุมชน เพื่อการเข้าใจปัญหาความยากจน ลักษณะวิถี รูปแบบการดำเนินชีวิต กลยุทธ์การเอาตัวรอด ทุน และศักยภาพของครัวเรือนเป้าหมาย โดยพบว่า “คนจนอยู่ลำบาก” บางครัวเรือนต้องเข้าสู่ระบบการดูแล หรือส่งต่อ และบางครัวเรือนสามารถเข้าสู่กระบวนการพัฒนาได้ ส่วนครัวเรือน “คนจนอยู่ดี” บางครัวเรือนรอการพัฒนาได้ และบางครัวเรือนสามารถพัฒนาเป็นผู้ประกอบการได้ นักจัดการข้อมูลชุมชนจึงจัดกลุ่มครัวเรือนเป้าหมายเพื่อออกแบบทางเลือกในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ตรงกับศักยภาพของครัวเรือน ดังนี้

ภาพที่ 3 การสอบถามข้อมูลคนเฒ่าแบบมีส่วนร่วม

(1) **คนเฒ่าที่พึ่งพิง** ได้แก่ “คนจนเป่าหมายที่อยู่ตัวคนเดียว ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) มีภาวะเจ็บป่วย พิการ ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ถ้ามีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองจะมีสภาพทรุดโทรม ไม่มีรายได้ประจำ ไม่มีอาชีพ ไม่มีที่ดินทำกิน อยู่ได้ด้วยสวัสดิการของรัฐ หรือการพึ่งพิงผู้อื่น” จะเข้าสู่ระบบการส่งต่อ ดูแลโดยชุมชน และระบบสวัสดิการของรัฐ

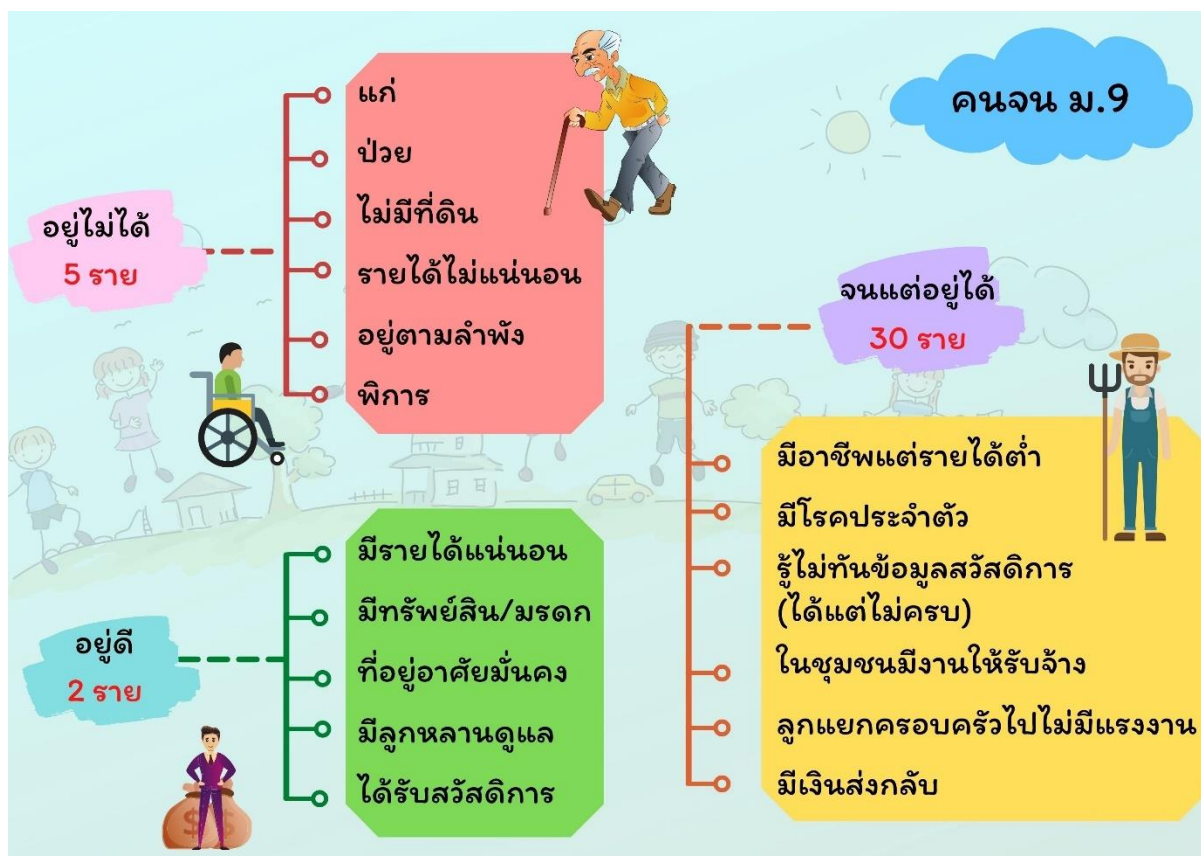
(2) **คนเฒ่ารอการพัฒนา** ได้แก่ “คนเฒ่าที่มีจำนวนสมาชิกในบ้านหลายคน มีภาวะพึ่งพิงสูง มีค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล มีรายได้น้อยไม่แน่นอน ไม่พอรายจ่าย ทำให้ต้องหยิบบริโภคที่อยู่อาศัยมีสภาพแข็งแรงปานกลาง หรือติดจำนองติดค้ำประกัน มีที่ดินไม่เกิน 3 ไร่ เป็นหนี้แบบไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน” คนเฒ่ากลุ่มนี้จะเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์คนเฒ่า รายรับรายจ่ายคนเฒ่า การทำโอ่งชีวิต เพื่อนำไปสู่การวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิต ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้

(3) **คนเฒ่าประกอบการ** ได้แก่ “คนเฒ่าที่มีคนทำงานหลายคน มีสุขภาพปกติ หรือถ้ามีโรคก็ไม่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพ ถ้าเจ็บป่วยสามารถเบิกได้ มีอาชีพ รายได้ที่มั่นคง มีทรัพย์สินเพื่อการประกอบอาชีพ มีที่อยู่อาศัยมั่นคง แข็งแรง มีที่ดินทำกิน 3 ไร่ขึ้นไป ไม่มีหนี้ หรือมีหนี้แต่มีความสามารถในการใช้หนี้” คนเฒ่ากลุ่มนี้จะได้รับการส่งเสริมเป็นผู้ประกอบการ

นักจัดการข้อมูลชุมชนจะจัดกระบวนการเพื่อค้นหาศักยภาพคนเฒ่า และแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนเฒ่าแบบมีส่วนร่วมกับผู้นำท้องที่ ท้องถิ่น หน่วยงานในพื้นที่ อสม. กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่สำคัญในชุมชน โดยมีกระบวนการ ดังนี้

กลุ่มคนเฒ่า	การช่วยเหลือ	วิธีการศึกษา	เป้าหมาย	สมาชิกกลุ่ม
พึ่งพิง	- การส่งต่อ/ติดตาม (หน่วยงาน) - พัฒนาระบบการดูแลภายในชุมชน/ท้องถิ่น	1. ทบทวนข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย - ปัญหา - การเข้าถึง 2. ทบทวนระบบส่งต่อ การดูแลภายในชุมชน	1.ความครบถ้วนของจำนวนคนเฒ่า 2.การเข้าถึงและไม่สามารถเข้าถึง สวัสดิการ (ทั้งรัฐและชุมชน) ด้วยเหตุผล-เงื่อนไขอะไร	ผู้นำอปท. คนเฒ่าเป้าหมาย

กลุ่ม ครัวเรือน	การช่วยเหลือ	วิธีการศึกษา	เป้าหมาย	สมาชิกกลุ่ม
		3. ประเมินภาวะ คุณภาพชีวิตที่ยัง ขาด/ไม่เพียงพอ 4. สร้างข้อเสนอ/ โครงการ	3.การโอบอุ้มดูแล ของชุมชน-ในพื้นที่ สิ่งที่ขาด/ ทุนชุมชน กับระบบที่ต้องเติม ใส่ (มีอีกไหม) (เพื่อ สร้างแนวทาง- ข้อเสนอ)	
รอการ พัฒนา	พัฒนาแผนชีวิต ครัวเรือน	1. วิเคราะห์และ ประเมินครัวเรือน ตนเอง (คน ทรัพย์สิน อาชีพ รายได้ รายจ่าย งบ ดุล) 2. กำหนดเป้าหมาย แผนชีวิต	1. พัฒนาคุณภาพ ชีวิต 2. สร้างแรงผลักดัน จากข้างใน เพื่อให้ เกิดการพัฒนาตัว กลุ่มเป้าหมาย	ครัวเรือนเป้าหมาย
ประกอบกร	พัฒนาอาชีพรายได้ ห่วงโซ่การผลิต	1. วิเคราะห์ประเมิน และคัดเลือกอาชีพ 2. วิเคราะห์ห่วงโซ่ คุณค่า 3. ระบุกิจกรรม โครงการ	1. ดันทุนจาก ภายนอก 2. โอกาสทาง การตลาด การเชื่อมโยงกับภาค ธุรกิจ 3. การเป็น ผู้ประกอบการ	ครัวเรือนเป้าหมาย กลุ่มอาชีพในชุมชน

ภาพที่ 4 สรุปสถานการณ์ครัวเรือนเป้าหมายจากการสอบถามข้อมูลแบบมีส่วนร่วมโดยนักจัดการข้อมูลชุมชน

ภาพที่ 6 สถานการณ์ความยากจน “ครัวเรือนกลุ่มพึ่งพิง”

ภาพที่ 7 ไร่ชีวิต “ครัวเรือนรอการพัฒนา”

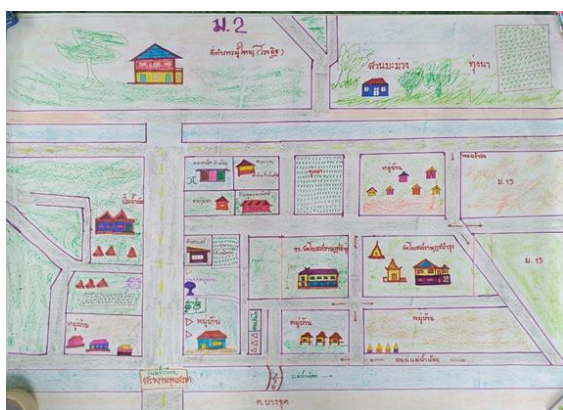
ภาพที่ 8 การวิเคราะห์การประกอบการ “ครัวเรือนประกอบการ”

2. การศึกษาและวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน

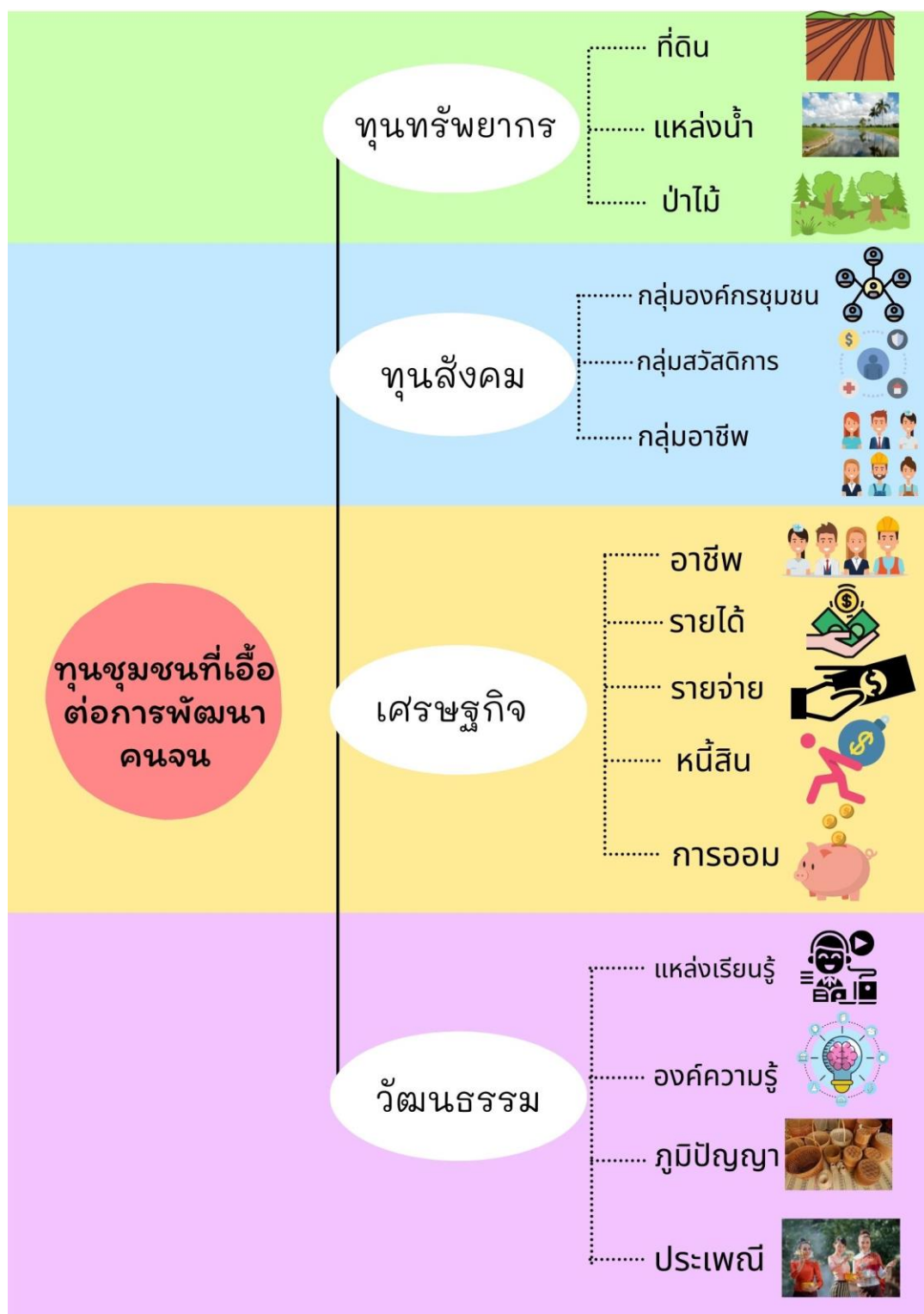
ทุนชุมชน ในมิติของการนำมาใช้ในการพัฒนาคนจน จะมีเนื้อหาเฉพาะเจาะจงแตกต่างจากการศึกษาชุมชนโดยทั่วไปตรงที่เข้มมุ่งการศึกษามุ่งไปที่การค้นหาทุนสำคัญที่มีอยู่ในชุมชน “ทุนที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนจนได้” ทุนชุมชนที่มีความสำคัญและจำเป็นต้องศึกษาวิเคราะห์และนำใช้พัฒนาคนจน มี 4 ด้านหลักๆ ได้แก่ ทุนทรัพยากร(ที่ดิน,แหล่งน้ำ,ป่าไม้) ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางวัฒนธรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 9 การวิเคราะห์ทุนทรัพยากรของชุมชน

ภาพที่ 10 แผนผังหมู่บ้าน

ภาพที่ 11 กรอบการศึกษาและวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน

3. การวิเคราะห์ร่วมเพื่อหาทางเลือกในการพัฒนาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

การวิเคราะห์ร่วมระหว่างทุนศักยภาพบุคคลและทุนชุมชนจะนำไปสู่การสร้างทางเลือก/ทางรอดในการออกจากความยากจน กระบวนการวิเคราะห์ทุนชุมชนจะแสดงความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนเป้าหมายกับระบบทรัพยากร และโอกาสการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตครัวเรือนเป้าหมาย โดยใช้ทุนศักยภาพชุมชน และศักยภาพครัวเรือนที่มีอยู่ นำไปสู่การจัดทำแผนงาน โครงการเพื่อแก้ปัญหาความยากจน การมีส่วนร่วมของนักจัดการข้อมูลชุมชน ผู้นำชุมชน ภาคประชาสังคม จะทำให้เกิด

(3.1) ระบบข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายที่มีความแม่นยำ (ครัวเรือนพึ่งพิง ครัวเรือนรอพัฒนา ครัวเรือนประกอบการ) นำไปสู่การส่งต่อ ดูแล ช่วยเหลือที่ตรงประเด็น

(3.2) โอกาส ศักยภาพของพื้นที่ จากการวิเคราะห์ทุนชุมชน (การวิเคราะห์ทุนทรัพยากร ทุนเศรษฐกิจ ทุนสังคม วัฒนธรรม)

(3.3) ทางเลือก/ทางรอดของครัวเรือนเป้าหมาย

(3.4) แผนชุมชน ที่มาจากการการวิเคราะห์ศักยภาพคนจนและทุนชุมชน นำไปสู่การคิด ตัดสินใจร่วมกันของชุมชน ผนึกเป็นแผนชุมชน

เครื่องมือการสอบทานข้อมูลแบบมีส่วนร่วม

ครัวเรือนพึ่งพิง

"ระบบสวัสดิการ ช่วยเหลือ ส่งต่อ ดูแล ในชุมชน – ตำบล"

1. **นิยามของเวที :** เพื่อให้ผู้นำ และชุมชนเห็นสถานการณ์ความยากจนของครัวเรือนคนจนกลุ่มพึ่งพิง และใช้ทุนชุมชน และศักยภาพ ออกแบบการช่วยเหลือ

- 1.1 ผู้นำเห็นโอกาสช่องทางการช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะช่องทางของหน่วยงานที่สามารถเอื้อต่อคนจน
- 1.2 ผู้นำใช้ศักยภาพของตนในการออกแบบระบบการช่วยเหลือในพื้นที่ สามารถทำได้หลายระดับ เช่น 1. ระดับบุคคล (เพื่อนช่วยเพื่อน) 2. การช่วยเหลือการในชุมชน หรือเกิดเป็นแผนท้องถิ่น

2. กระบวนการ

2.1 **สรุปวิเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ครัวเรือน** (เจ้าบ้าน จำนวนสมาชิก การเข้าถึงสวัสดิการตามสิทธิ ที่อยู่อาศัยการศึกษาของตัวเองและลูกหลานระบบการดูแลในชุมชน รวมทั้งข้อมูลทุน 5 ด้านของคนจน (ทุนมนุษย์, ทุนกายภาพ, ทุนการเงิน, ทุนธรรมชาติ และทุนทางสังคม) เพื่อให้เห็นประเด็นความต้องการการช่วยเหลือเบื้องต้นของครัวเรือนคนจนพึ่งพิง)

2.2 **จัดประชุมทบทวนระบบการส่งต่อและวิเคราะห์ระบบการดูแลภายในชุมชน** เพื่อระดมข้อมูลของระบบการดูแลครัวเรือนคนจนพึ่งพิงที่ผ่านมา มีระบบอะไรบ้าง ดำเนินการอย่างไร ใครรับผิดชอบ ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาเป็นอย่างไรบ้าง ครัวเรือนคนจนพึ่งพิงได้รับการดูแลต่อเนื่องหรือไม่อย่างไร และถ้าในกรณีที่มีการส่งต่อหรือขอความช่วยเหลือมีหน่วยงานไหนมาที่เข้ามาบ้าง เพื่อให้เห็นระบบการดูแลหรือการช่วยเหลือครัวเรือนคนจนพึ่งพิงของชุมชนที่ผ่านมา ซึ่งจะทำให้ประเด็นปัญหา ข้อจำกัด ช่องว่าง ของระบบการดูแลที่ผ่านมาเพื่อนำไปสู่การสร้างข้อเสนอการพัฒนา ระบบการดูแลครัวเรือนคนจนพึ่งพิง

2.3 **ประเมินภาวะคุณภาพที่ยังขาดเงินไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตของครัวเรือนคนจนพึ่งพิง**

2.4 **กำหนดแนวทางการการแก้ไขปัญหาและสร้างข้อเสนอการพัฒนา**ร่วมกัน ระบบการดูแล ส่งต่อ การติดตามของหน่วยงาน/องค์กร ที่มีหน้าที่รับผิดชอบหรือมีส่วนเกี่ยวข้อง และการพัฒนาระบบการดูแลภายในชุมชนท้องถิ่นควรมีระบบการช่วยเหลือร่วมกันอย่างไรได้บ้าง เพื่อให้ครัวเรือนคนจนพึ่งพิงได้เข้าถึงระบบสวัสดิการตามสิทธิและได้รับการดูแลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

3. แนวคำถาม

3.1 การเข้าถึงและไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการ (ทั้งรัฐและชุมชน) ด้วยเหตุผล-เงื่อนไขอะไร

3.2 การเฝ้าระวังดูแลของชุมชน-ในพื้นที่ สิ่งที่ขาด/ ทุนชุมชนกับระบบที่ต้องเติมใส่ (มีอีกไหม)

(เพื่อสร้างแนวทาง-ข้อเสนอ)

4. ระบบการส่งต่อและความช่วยเหลือของหน่วยงาน (กรณีที่มีการส่งต่อและขอความช่วยเหลือจากหน่วยงาน) จำแนกออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

4.1 ด้านการศึกษา

- (1) อปท. กองการศึกษา – ขยายโอกาสทางการศึกษา
- (2) กองทุน กศส. – ช่วยเหลือดูแลกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ หรือด้อยโอกาสนับตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยแรงงานให้ได้รับโอกาสทางการศึกษา
- (3) กศน. - ส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบ

4.2 ด้านอาชีพ

- (1) สำนักงานจัดหางานจังหวัด – ส่งเสริมพัฒนาให้บริการแนะแนวอาชีพและประกอบอาชีพและส่งเสริมกำกับดูแลการจัดหางานและคุ้มครองคนหางาน
- (2) สำนักแรงงานจังหวัด - ศูนย์ข้อมูลสารสนเทศและประชาสัมพันธ์เผยแพร่ผลงานด้านแรงงานในจังหวัด
- (3) กศน. – ส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่องของประชาชน
- (4) อปท. - การส่งเสริมการฝึกและประกอบอาชีพ
- (5) พัฒนาชุมชนอำเภอ - การส่งเสริมและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นวิสาหกิจชุมชน เศรษฐกิจชุมชนและอาชีพ พัฒนาทุนชุมชนองค์กรการเงินชุมชน กองทุนชุมชน

4.3 ด้านที่อยู่อาศัย

- (1) ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัด – ให้การคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งให้คำปรึกษาแนะนำและช่วยเหลือให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข
- (2) พอช. (โครงการบ้านมั่นคง) – แก้ไขปัญหาและพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย
- (3) อปท. – การปรับปรุงแหล่งชุมชนแออัดและการจัดการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย

4.4 ด้านสุขภาพ

- (1) อสม. – ให้บริการสาธารณสุขแก่ประชาชนและประสานงานด้านสาธารณสุขในชุมชน
- (2) รพ.สต. - หน่วยบริการที่ใกล้ชิดประชาชนชุมชนมากที่สุด ดูแลประชากรให้เข้าถึงระบบสุขภาพและสุขภาพที่ดี
- (3) อปท. – การอนามัยครอบครัวและการรักษาพยาบาล
- (4) สปสช. – การบริการทางด้านสุขภาพให้กับกลุ่มเปราะบาง

4.5 ด้านสิทธิ/สวัสดิการ

- (1) อสม. - ให้ความรู้ด้านการเข้าถึงสิทธิประโยชน์ด้านสุขภาพ
- (2) พมจ. - พัฒนาสังคมการจัดสวัสดิการสังคมและการสังคมสงเคราะห์การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิแก่คนไร้ที่พึ่ง
- (3) ผู้นำชุมชน - ประสานงานอำนวยความสะดวกแก่ราษฎรในชุมชน ติดต่อกับและให้บริการกับประชาชนให้เข้าถึงสิทธิประโยชน์ต่างๆ
- (4) อพม. – อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ประจำหมู่บ้านผลักดันการจัดทำแผนสวัสดิการชุมชน

5. รูปแบบของเวที

กลุ่ม ครัวเรือน	การช่วยเหลือ	วิธีการศึกษา	เป้าหมาย	สมาชิกกลุ่ม
ฟังฟัง	● การส่งต่อ/ ติดตาม (หน่วยงาน) ● พัฒนาระบบการ ดูแลภายใน ชุมชน/ท้องถิ่น	1. ทบทวนข้อมูล กลุ่มเป้าหมาย - ปัญหา - การเข้าถึง 2. ทบทวนระบบส่ง ต่อ การดูแลภายใน ชุมชน 3. ประเมินภาวะ คุณภาพชีวิตที่ยัง ขาด/ไม่เพียงพอ 4. สร้างข้อเสนอ/ โครงการ	4.ความครบถ้วนของ จำนวนครัวเรือน 5.การเข้าถึงและไม่สามารถเข้าถึง สวัสดิการ (ทั้งรัฐ และชุมชน) ด้วย เหตุผล-เงื่อนไขอะไร 6.การเฝ้าระวังดูแล ของชุมชน-ในพื้นที่ สิ่งที่ขาด/ ทนชุมชน กับระบบที่ต้องเติม ใส่ (มีอีกไหม) (เพื่อ สร้างแนวทาง- ข้อเสนอ)	ผู้นำ อปท. ครัวเรือนเป้าหมาย

ครัวเรือนที่.....
 บ้านเลขที่.....หมู่..... ตำบลโพงาม อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท
 ชื่อเจ้าบ้าน.....

1. จำนวนคนในบ้าน.....คน
2. การเข้าถึงสวัสดิการตามสิทธิ

สวัสดิการที่ครัวเรือนได้รับจากรัฐ	การช่วยเหลือจากหน่วยงาน มูลนิธิ เช่น เทศบาล พชอ.
- บัตรผู้สูงอายุ.....คน - บัตรสวัสดิการคนจน.....คน - โครงการเราชนะ.....คน - บัตรคนพิการ.....คน - คนละครึ่ง.....คน - -	

3. สภาพบ้าน

.....

4. การศึกษาของตนเองและครอบครัว

.....

.....

5. ได้รับความช่วยเหลือจากคนในชุมชน วัด กลุ่มอาชีพ สวัสดิการ อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

ครัวเรือนรอการพัฒนา

“ปรึกษา หาแนวทางร่วม การทำแผนพัฒนาคุณภาพชีวิต เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย”

1. **นิยามของเวที :** เพื่อให้ครัวเรือนเป้าหมายได้ทบทวนตัวเอง หาแนวทางลดรายจ่าย เพิ่มรายได้
 - 1.1 ครัวเรือนคนจนได้ทบทวนตนเองเกี่ยวกับสมาชิก อาชีพ ที่มาของรายได้ ทรัพย์สิน หนี้สิน อุปกรณ์ในการทำมาหากิน อุปกรณ์อำนวยความสะดวกในบ้าน
 - 1.2 วิเคราะห์รายรับ รายจ่าย แนวทางการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้
 - 1.3 ทำแผนชีวิตรายครัวเรือน
 - 1.4 แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต
2. **กระบวนการ**
 - 2.1 แบ่งกลุ่มตามประเด็น
 - 2.2 จับคู่ผู้จัดการข้อมูล ครัวเรือนเป้าหมาย
 - 2.3 ครัวเรือนเป้าหมายทำผังครัวเรือน
 - 2.4 ครัวเรือนเป้าหมายประเมินครัวเรือน วิเคราะห์เศรษฐกิจครัวเรือน
 - 2.5 ครัวเรือนเป้าหมายมองแนวทาง (เติมน้ำ/รูรั่ว)
 - 2.6 ร่วมวิเคราะห์โอกาสจากข้อมูลการบริโภค การผลิตในครัวเรือน
 - 2.7 ร่วมวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต แผนชีวิตรายครัวเรือน
3. **เครื่องมือ**
 - 3.1 ผังครัวเรือน
 - 3.2 ตารางรายจ่ายรายวัน/เดือน
 - 3.3 โอง่งชีวิต – ตารางทางเลือก (เติมน้ำลงโอง่ง อุดรูรั่ว/ลดการรั่ว)
 - 3.4 บทบาทสมมุติ การจ่ายตลาด-ค่าใช้จ่ายรายเดือน – ตารางสรุป
 - 3.5 ตารางอาชีพที่สนใจ

4. รูปแบบเวที

กลุ่มครัวเรือน	การช่วยเหลือ	วิธีการศึกษา	เป้าหมาย	สมาชิกกลุ่ม
รอการพัฒนา	พัฒนาแผนชีวิตครัวเรือน	1. วิเคราะห์และประเมินครัวเรือนตนเอง (คน ทรัพย์สิน อาชีพ รายได้ รายจ่าย งบดุล) 2. กำหนดเป้าหมายแผนชีวิต	1. พัฒนาคุณภาพชีวิต 2. สร้างแรงผลักดันจากข้างใน เพื่อให้เกิดการพัฒนาตัวกลุ่มเป้าหมาย	ครัวเรือนเป้าหมาย

ครัวเรือนที่.....
 บ้านเลขที่.....หมู่..... ตำบลโพงาม อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท
 ชื่อเจ้าบ้าน.....

ผังครัวเรือน (สมาชิก อายุ อาชีพ สุขภาพ)

ผู้หญิง

ผู้ชาย

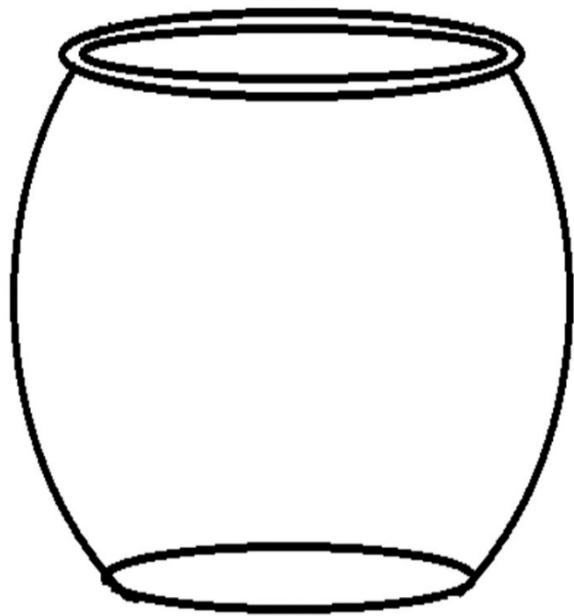
ข้อมูลครัวเรือน

(สภาพบ้าน ทรัพย์สิน ที่มาของรายได้ อุปกรณ์อำนวยความสะดวก เช่น พัดลม ตู้เย็น โทรทัศน์ พาหนะ
 อุปกรณ์ทำมาหากิน หนี้สิน)

โองงซีวืต

รายไต้

รายจ่าย

แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต

pngtree.com

- อยากพัฒนาตนเองในเรื่องใด อย่างไร

.....

.....

.....

.....

- ทำไมถึงสนใจเรื่องนี้

.....

.....

.....

.....

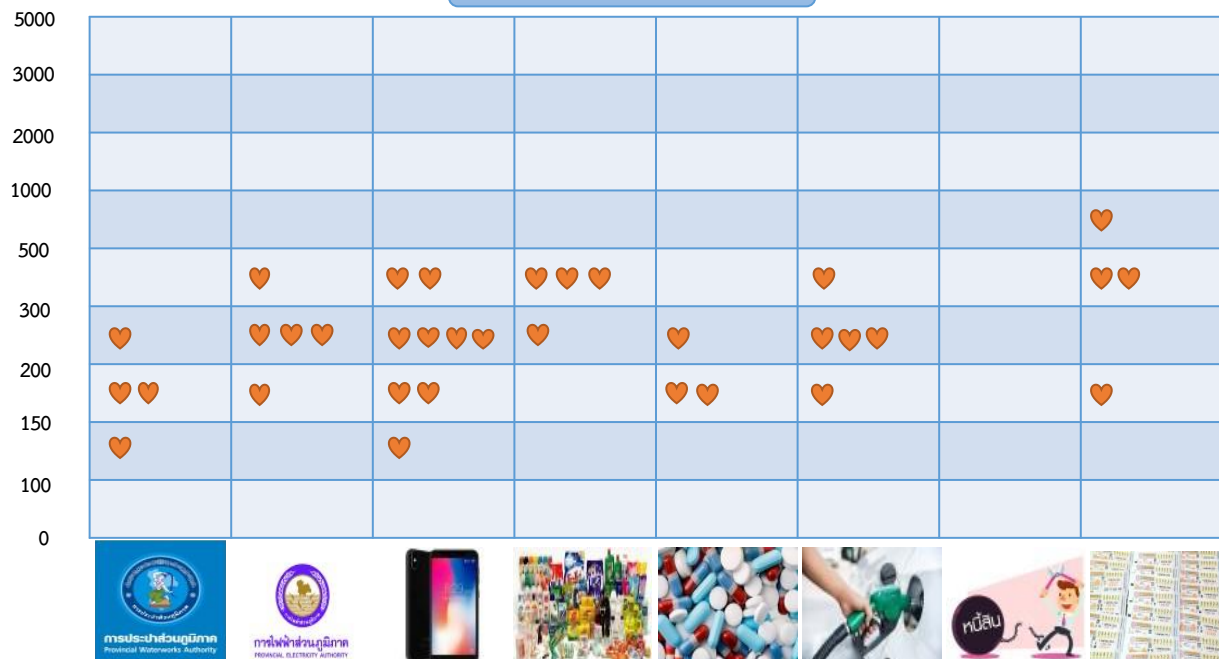
- ถ้าจะทำเรื่องนี้ครัวเรือนมีต้นทุนอะไรบ้าง และต้องเติมในเรื่องใด

ทุนของครัวเรือน	สิ่งที่ยังขาด และต้องการการสนับสนุน

รายจ่ายครัวเรือน (รายวัน)

รายจ่ายครัวเรือน (รายเดือน)

อาชีพที่สนใจ

	♥ ♥ ♥ ♥ ♥ ♥
	♥ ♥
	♥ ♥ ♥
	♥ ♥
	♥ ♥ ♥ ♥
	♥ ♥
รับงานมาทำที่บ้าน	♥ ♥ ♥ ♥ ♥ ♥ ♥ ♥ ♥ ♥

แนวทางการพัฒนาตนเอง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ครัวเรือนประกอบการ

“เรียนรู้ และวิเคราะห์ห่วงโซ่ของอาชีพเพื่อเห็นโอกาสในการสร้างงาน สร้างรายได้”

1. **นัยยะของเวที :** ผู้ประกอบการมาอธิบายขั้นตอนการทำงาน เพื่อให้เห็นห่วงโซ่การผลิต และคนจนจะมีโอกาสเข้ามาทำอะไร ช่วงไหนบ้าง

2. กระบวนการ

2.1 วิเคราะห์ประเมินเพื่อคัดเลือกอาชีพที่มีศักยภาพบนฐานข้อมูลบริบทชุมชน โดยการวิเคราะห์ฐานทรัพยากร กลุ่มอาชีพที่มีศักยภาพทางการตลาดและมีระบบการประกอบอาชีพที่เอื้อคนจน และเอื้อต่อการสร้างอาชีพสร้างรายได้

2.2 ศึกษาวิเคราะห์อาชีพที่เลือกโดยใช้ข้อมูลมือสอง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและยุทธศาสตร์จังหวัด เป็นข้อมูลร่วมวิเคราะห์ด้วย

2.3 วิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่า “ของการประกอบการ”

2.4 วิเคราะห์โอกาสของชุมชน การสร้างรายได้ แนวทางที่เป็นไปได้เพื่อพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้บนฐานข้อมูลการวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่า

2.5 สร้างข้อเสนอและระบุกิจกรรมเพื่อพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ ถ้าต้องการทำ ต้องการให้เสริมเรื่องอะไร

3. รูปแบบเวที

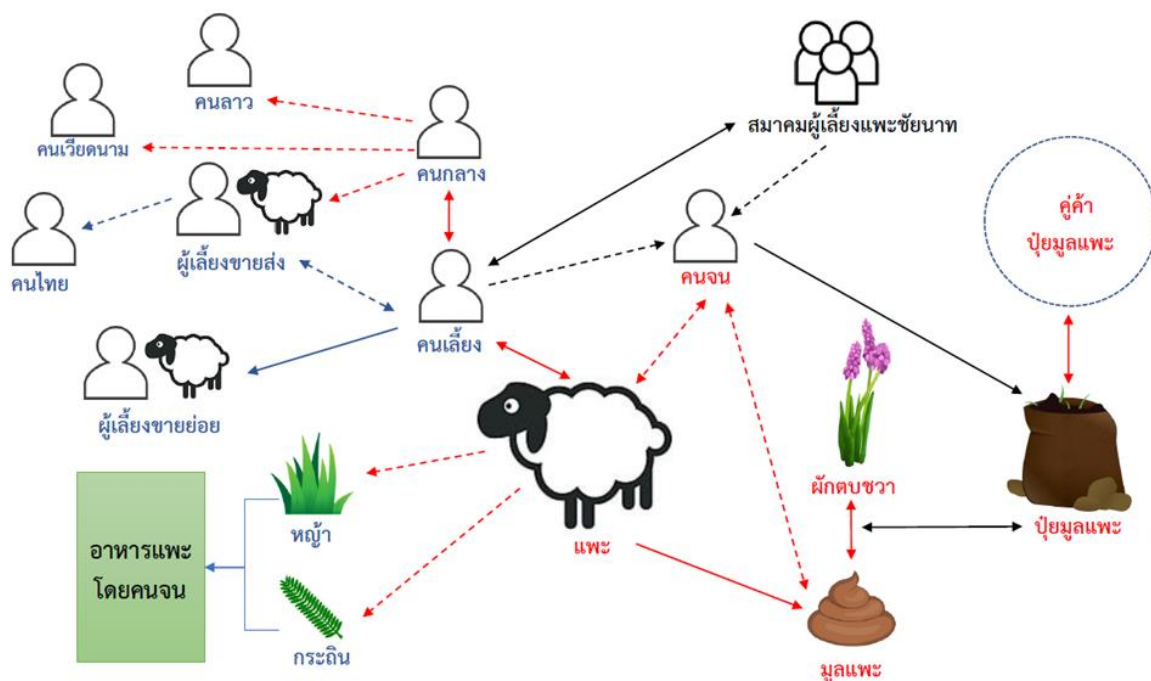
กลุ่มครัวเรือน	การช่วยเหลือ	วิธีการศึกษา	เป้าหมาย	สมาชิกกลุ่ม
ผู้ประกอบการ	พัฒนาอาชีพรายได้ห่วงโซ่การผลิต	1. วิเคราะห์ประเมินและคัดเลือกอาชีพ 2. วิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่า 3. ระบุกิจกรรมโครงการ	1. ต้นทุนจากภายนอก 2. โอกาสทางการตลาด การเชื่อมโยงกับภาคธุรกิจ 3. การเป็นผู้ประกอบการ	ครัวเรือนเป้าหมายกลุ่มอาชีพในชุมชน

4. เครื่องมือ

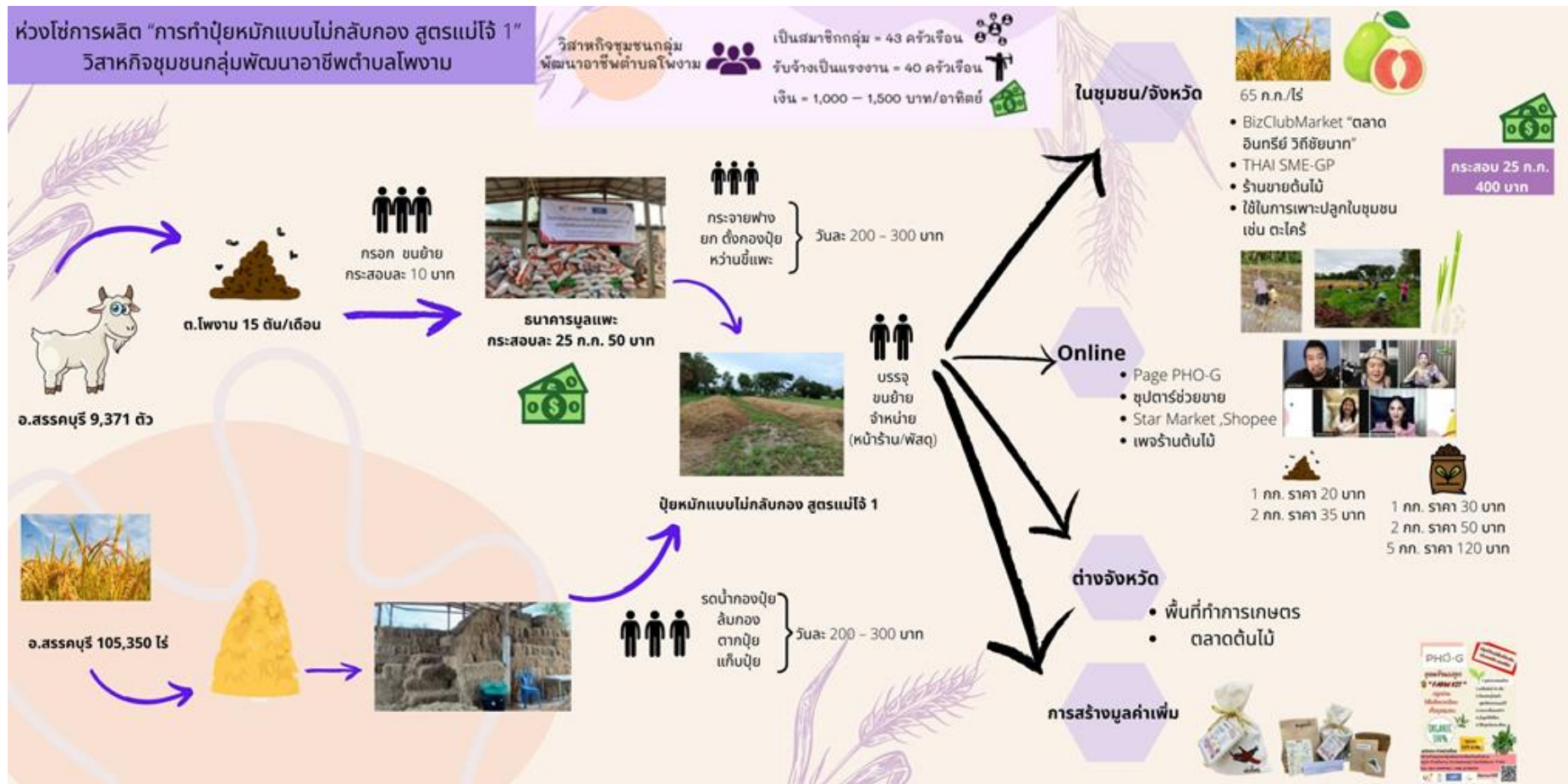
1. **ห่วงโซ่คุณค่า (Value chain)** คือ กระบวนการต่างๆ ที่ทำงานประสานกันโดยเริ่มต้นตั้งแต่กระบวนการจัดซื้อ จัดหา การผลิต การเคลื่อนย้าย การขนส่ง การจัดเก็บ การจัดจำหน่าย การขาย รวมถึงการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการสนับสนุนกระบวนการต่างๆ ให้สามารถดำเนินการประสานกันได้อย่างคล่องตัว เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง การวางแผนและการบริหารกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดหา การแปรรูป และ

กิจกรรมโลจิสติกส์ทุกกิจกรรม ซึ่งจะรวมถึงการประสานงานกัน และการปฏิบัติ/ร่วมมือกัน ระหว่างผู้จำหน่าย วัตถุดิบ ตัวกลาง ผู้ให้บริการขนส่ง และลูกค้า

ตัวอย่างการวิเคราะห์ห่วงโซ่การเลี้ยงแพะ

ภาพที่ 12 การวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่า (value chain) ของแพะ

ภาพที่ 13 ห่วงโซ่การผลิตปุ๋ยหมักมูลแพะแบบไม่กลับกอง สูตรแม่โจ้ 1

2. เกมกระดาน “แพะเงินล้าน” เป็นเกมสร้างการเรียนรู้กระบวนการเลี้ยงแพะตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ จนถึงปลายน้ำ ให้ผู้เล่นสมมติบทบาทเป็นผู้ประกอบการเลี้ยงแพะ เพื่อการเรียนรู้และเข้าใจระบบการประกอบการจากวงจรการเลี้ยงแพะ โดยเริ่มการวางแผน ออกแบบ ลงทุน บริหารจัดการ เลี้ยง ดูแล ส่งขาย และรับมือกับสถานการณ์ความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับการเลี้ยงแพะ

โจทย์เกมแพะเงินล้าน ให้ผู้เล่นออกแบบและวางแผนการเลี้ยงแพะและบริการจัดการฟาร์มแพะให้สามารถสร้างกำไรให้ได้มากที่สุด ซึ่งจะแข่งขันผลกำไรกับกลุ่มอื่นๆ

- อุปกรณ์**
1. กระดาษแข็งเพื่อให้ผู้เล่นสร้างฟาร์มแพะ ประกอบด้วย ที่ดิน โรงเรือน แปลงหญ้า แพะ
 2. เงิน (เงินกู้-เงินลงทุน)
 3. บัญชีงบดุล
 4. อุปกรณ์การเลี้ยงแพะ (อาหารเสริม วัคซีน ยารักษาโรค ฯลฯ)
 5. เงื่อนไข สถานการณ์

- หน่วยการเล่นเกม**
1. หน่วยสหกรณ์ (บทบาทปล่อยเงินกู้ รับจดทะเบียนกลุ่มเลี้ยงแพะ)
 2. หน่วยนายทุนใหญ่ (บทบาท ขยายอุปกรณ์การเลี้ยงแพะ รับซื้อแพะ ปล่อยเงินกู้)
 3. หน่วยราคา (บทบาทกำหนดราคากลางในการขายแพะและราคาขายอุปกรณ์การเลี้ยงแพะ)
 4. หน่วยเกษตรกรผู้เลี้ยงแพะอย่างน้อย 2 กลุ่มขึ้นไป (บทบาทเป็นผู้ประกอบการฟาร์มแพะ)
 5. หน่วยผู้นำเกม (บทบาทเป็นผู้นำกระบวนการเล่นเกมทั้งหมด กำหนดระยะเวลาในการเล่นในแต่ละรอบ)

ขั้นตอนการเล่นเกมแพะเงินล้าน มี 3 รอบ

รอบที่ 1

1. เริ่มกระบวนการโดยการละลายพฤติกรรมเพื่อแบ่งกลุ่ม อย่างน้อย 2 กลุ่ม
2. ชี้แจงให้ผู้เล่นแต่ละกลุ่มวางแผนการกู้เงินลงทุนเลี้ยงแพะจากหน่วยสหกรณ์วงเงิน 500,000 บาท / กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มมีพื้นที่ 2 ไร่
3. ให้กลุ่มไปซื้ออุปกรณ์เลี้ยงแพะจากหน่วยนายทุนใหญ่
4. ให้กลุ่มวางแผนการลงทุนสร้างฟาร์มแพะในพื้นที่ 1 ไร่ โดยมีเงื่อนไข (โรงเรือน 1 งาน แปลงหญ้า 2 งาน พื้นที่เลี้ยงแพะ 1 งาน)
5. แต่ละกลุ่มมีพื้นที่เหลือ 1 ไร่ และยังมีเงินกู้เหลืออีก ทางกลุ่มมีความประสงค์จะลงทุนอีกหรือไม่
6. ผลผลิตจากการลงทุน รอบที่ 1 ต้องขายตามสัญญา
7. ให้แต่ละกลุ่มทำบัญชีงบดุล / สรุปงบดุล

รอบที่ 2

1. อธิบายเงื่อนไขสนับสนุนการเลี้ยงแพะ โดยมีนโยบายจากรัฐบาลมีมติ ครม. ให้สนับสนุนกลุ่มเลี้ยงแพะที่จดทะเบียนกลุ่ม มีสิทธิได้กู้จากสหกรณ์ จำนวนเงิน 300,000 บาท (และสหกรณ์มีพื้นที่เพิ่มให้อีก 1 ไร่)
2. กลุ่มที่ไม่ผ่านเงื่อนไขนโยบายหรือกลุ่มที่ผ่านแต่ต้องการเพิ่มการผลิต มีแหล่งเงินทุนให้กู้จากนายทุนใหญ่
3. ให้กลุ่มดำเนินการวางแผนการผลิต
4. ช่วงปลายฤดูการผลิต มีปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการทำงาน (ให้แต่ละกลุ่มจับฉลากเงื่อนไข) ผู้นำเกมมีฉลากสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อเลี้ยงแพะ เช่น ภัยแล้ง โรคระบาด ราคาแพะตก ฯลฯ ในฉลากให้ระบุผลกระทบต่อฟาร์มด้วย
5. แต่ละกลุ่มประเมินผลผลิตรายได้และจัดทำงบดุล

รอบที่ 3

1. ให้แต่ละกลุ่มสรุปมีหน่วยการลงทุนคงเหลือ
2. ให้กลุ่มเจรจากับสหกรณ์และนายทุนใหญ่หาวิธีเพื่อขอพักชำระหรือการลงทุนเพิ่ม
3. ให้กลุ่มนำเสนอข้อเสนอเจรจาข้อตกลง ร่วมวางแผนในกลุ่ม
4. ให้กลุ่มดำเนินการวางแผนการผลิต
5. ผลผลิตจากการลงทุน ต้องขายตามสัญญา
6. สรุปรายรับ - รายจ่าย รวมทั้งหมด 3 รอบการผลิต

การวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน

ทุนชุมชน ในมิติของการนำมาใช้ในการพัฒนาคนจน จะมีเนื้อหาเฉพาะเจาะจงแตกต่างจากการศึกษาชุมชนโดยทั่วไปตรงที่เข้มนุ่งการศึกษามุ่งไปที่การค้นหาทุนสำคัญที่มีอยู่ในชุมชน **“ที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนจนได้”** ดังนั้น การกำหนดประเด็นศึกษา เนื้อหา กระบวนการศึกษาข้อมูล กระบวนการสรุปวิเคราะห์ และการระบุประเด็น/ทุนสำคัญของชุมชน จึงมีความแตกต่างจากการศึกษาชุมชนโดยทั่วไป

ทุนชุมชนที่มีความสำคัญและจำเป็นต้องศึกษา-วิเคราะห์และนำไปใช้พัฒนาคนจน มี 4 ด้านหลัก ๆ ได้แก่ ทุนทรัพยากร(ที่ดิน,แหล่งน้ำ,ป่าไม้) ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางวัฒนธรรม การได้มาซึ่งข้อมูลและบทวิเคราะห์จะดำเนินการผ่านกระบวนการสำคัญ 4 กระบวนการ ดังนี้

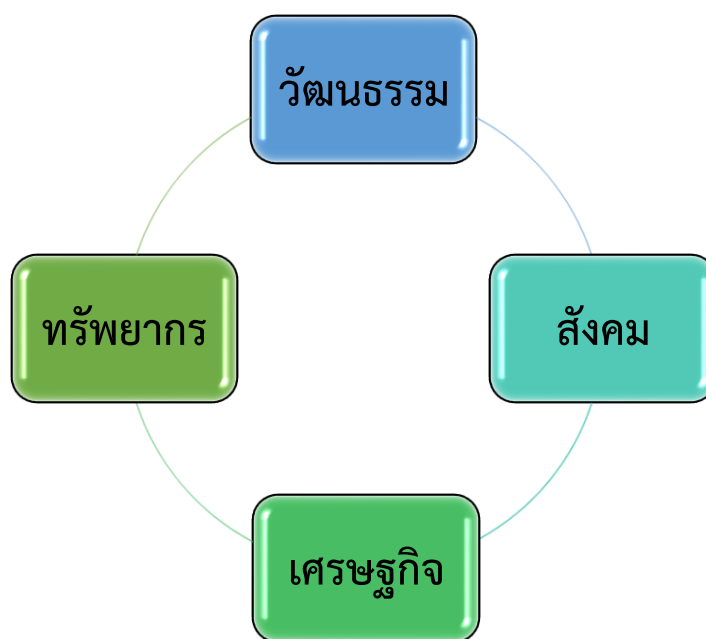
1. การออกแบบกรอบการศึกษาทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน
2. การสรุปเอกสารมือสองและวิเคราะห์ประเด็นสำคัญเบื้องต้นเพื่อกำหนดเนื้อหาการเก็บข้อมูลชุมชน
3. การลงพื้นที่เพื่อวิเคราะห์ทุนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจนร่วมกับชุมชน
4. กระบวนการสรุปวิเคราะห์ประเด็นสำคัญและสร้างข้อเสนอแนวทางการพัฒนาคนจน

แต่ละกระบวนการมีเนื้อหาสาระสำคัญ ขั้นตอนวิธีการและเครื่องมือช่วยเก็บและวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1. การออกแบบกรอบการศึกษาทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน

เริ่มต้นจากการเรียนรู้แนวคิด “การประเมินสถานะชุมชนแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Rural Appraisal : PRA) สาระสำคัญแนวคิดคือ ชุมชนคืออะไร องค์ประกอบของชุมชนมีอะไรบ้าง ทุนชุมชนคืออะไร การจัดการ-การอยู่ร่วมกันของชุมชนคืออะไร ความสัมพันธ์ของชุมชนกับภายนอกคืออะไร

จากนั้นทำความเข้าใจและจำแนกกว่า “คนจน” ในชุมชนคือใคร กลุ่มใดบ้าง มีก็ลักษณะที่กลุ่ม เหมือนหรือต่างกันอย่างไรและที่สำคัญเป็นอยู่อย่างไรในชุมชนนั้นๆ เมื่อเรียนรู้ร่วมกันแล้วจึงดำเนินการออกแบบกรอบการศึกษาทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน ซึ่งกรอบการศึกษาจะเน้นที่องค์ประกอบสำคัญของการเป็นชุมชน ได้แก่ ทรัพยากร สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ดังแผนภาพ

ภาพที่ 15 องค์ประกอบของชุมชน

การออกแบบกรอบการศึกษามีหัวใจหลักๆ 4 ประเด็น ดังลำดับต่อไปนี้

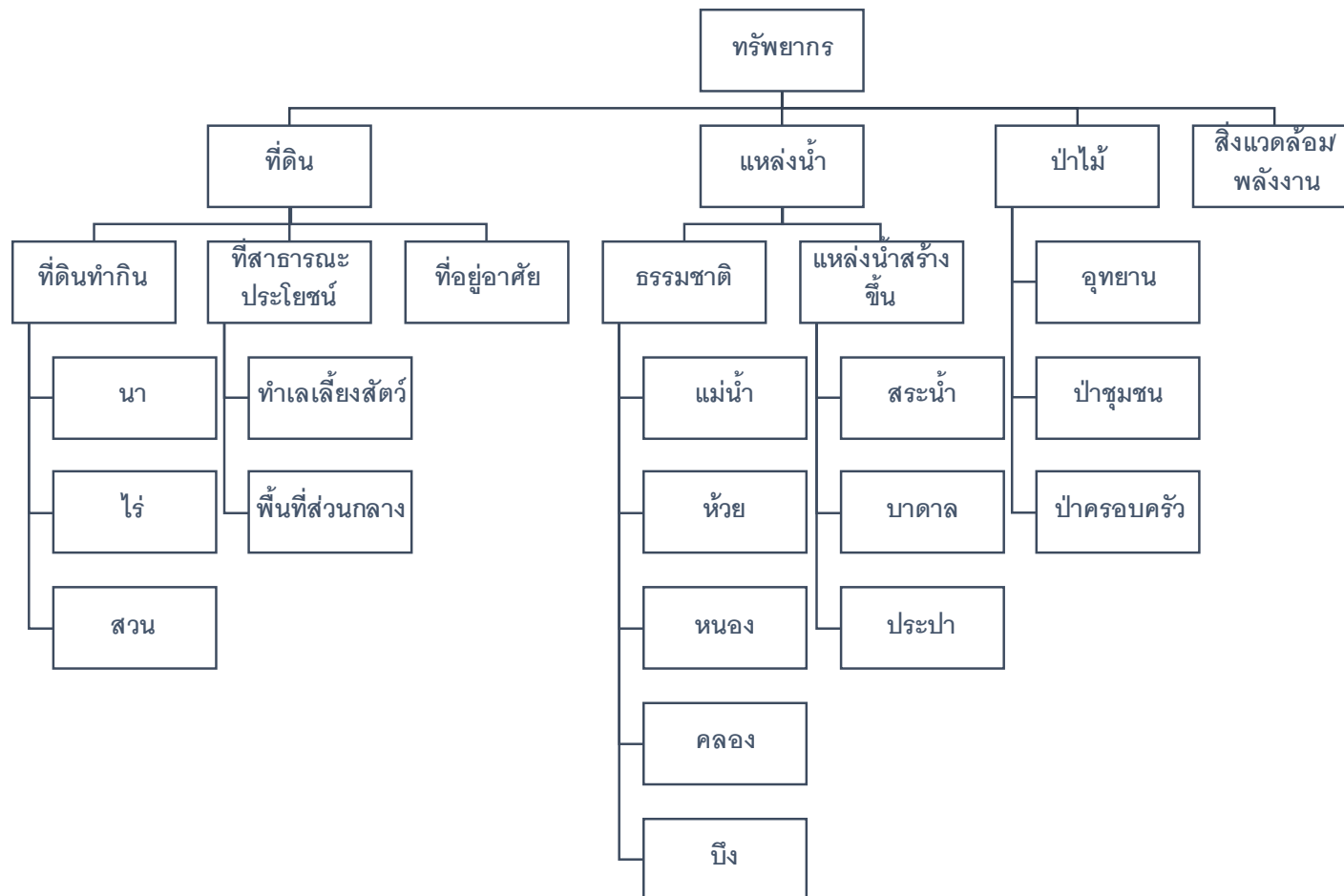

ภาพที่ 16 แผนภูมิแสดงแนวทางการออกแบบกรอบการศึกษาทุนชุมชน

1.1 กรอบการศึกษา ประเด็นคำถาม และเครื่องมือศึกษาชุมชน

(1) ทนทรัพยากร

- แผนที่หมู่บ้าน (แหล่งน้ำ เส้นทางน้ำ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ที่อยู่อาศัย ตำแหน่งบ้านครัวเรือนเป้าหมาย)

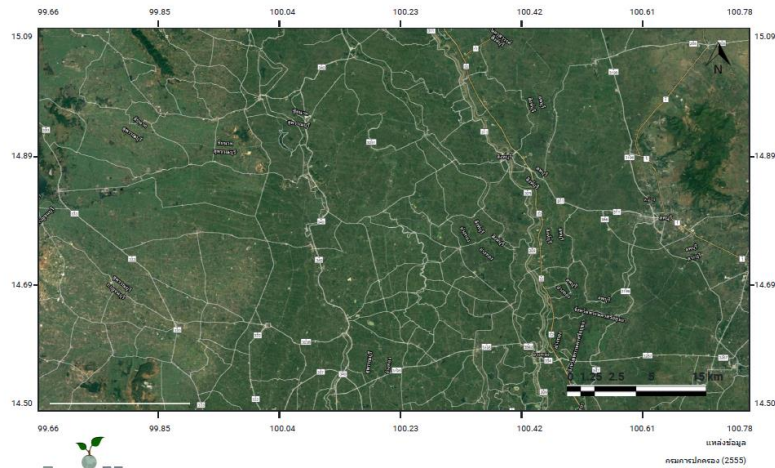

ตัวอย่างแผนผังทรัพยากร

3/12/2021

Agri-Map - Print Map

แผนที่ขอบเขตตำบลลพโพงาม อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดชัยนาท

agri-map-online.moac.go.th/print-map

1/1

ทรัพยากรในพื้นที่ตำบลโพงาม

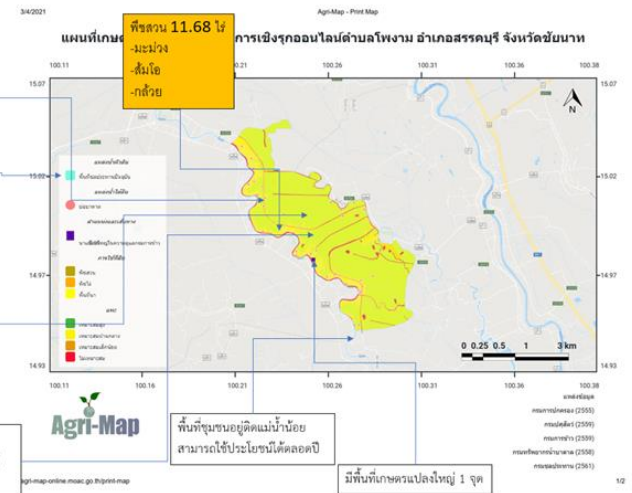
โพงาม: รวมพื้นที่ 25895.52 ไร่

ป่อบัวควด 35 แห่ง
-น้ำอุปโภค
-น้ำทำเกษตรนอกฤดู

อยู่ในเขตชลประทาน 100%
-มีปัญหาน้ำท่วมขังบางพื้นที่
-มีปัญหาความเค็มของดินเพื่อการเกษตร

พื้นที่ทำนา 19384.3 ไร่
-ดินเหมาะสมปลูกข้าวสูง(กย.41,หอมปทุมฯ)
-ผลผลิต 800 กก./ไร่
-ผลผลิต 15,507.2 ตัน/ปี
-มีโรงสีในพื้นที่...แห่ง
-ราคารับซื้อ 10 บาท/กก.
-มูลค่าการผลิต 155,072,000 บาท/ปี

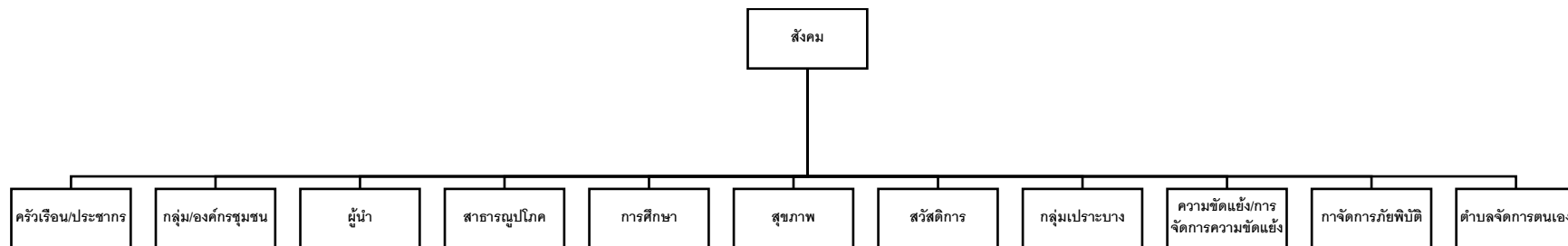
พื้นที่เหมาะสมแก่การเลี้ยงแพะ 94.93%
-สายพันธุ์ผู้เฒ่า เลี้ยงแบบขายพันธุ์ขายเป็นพ่อพันธุ์/แม่พันธุ์
-อายุ 4 เดือน ราคา 15,000 บาท/ตัว

agri-map-online.moac.go.th/print-map

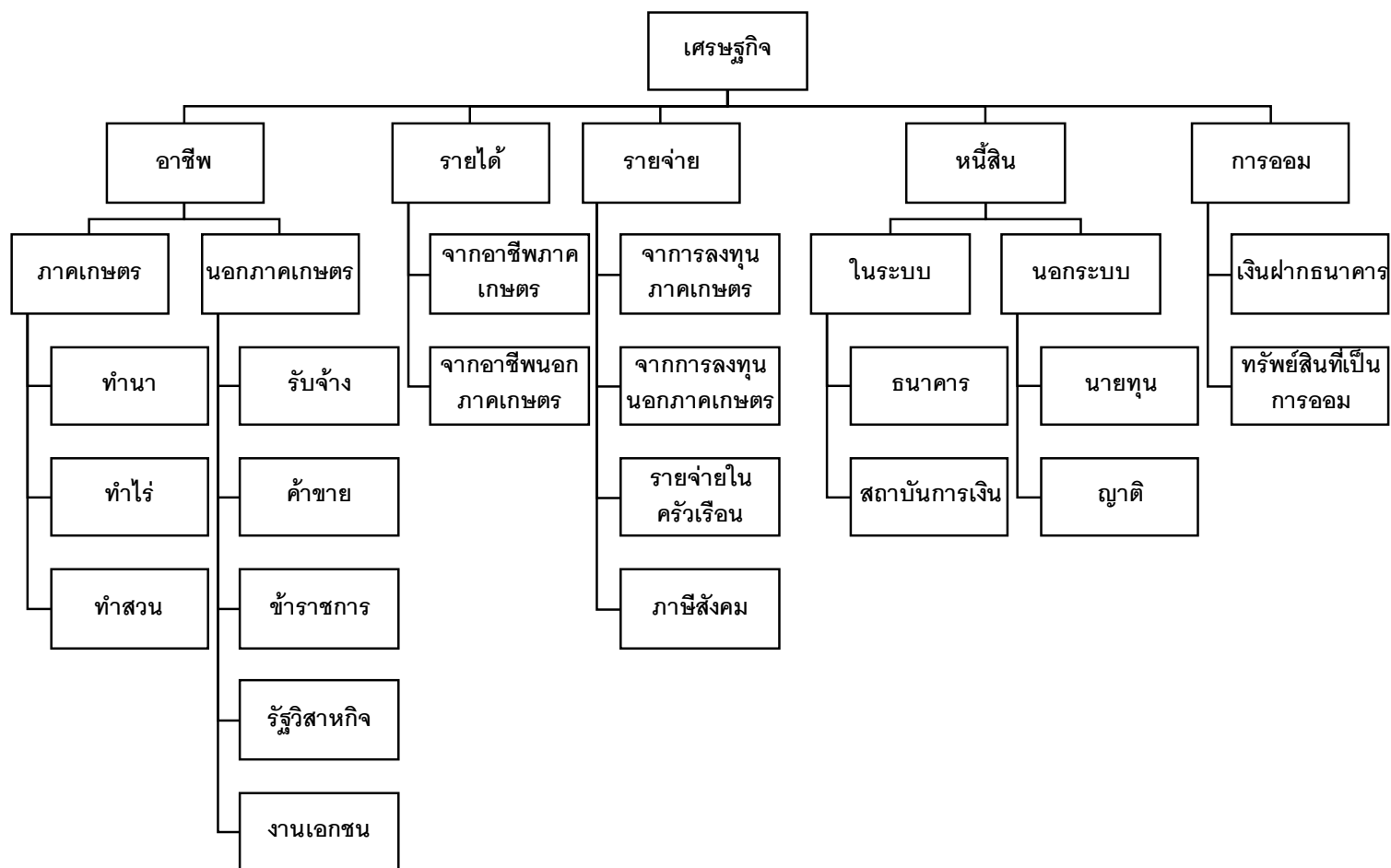
1/2

(2) ทูนทางสังคม

ตารางข้อมูลกลุ่มในชุมชน							
ชื่อกลุ่ม	ปีที่ก่อตั้ง	โครงสร้างการทำงาน	วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผลงานสำคัญ	หน่วยงานสนับสนุน	ปัญหาและความต้องการ

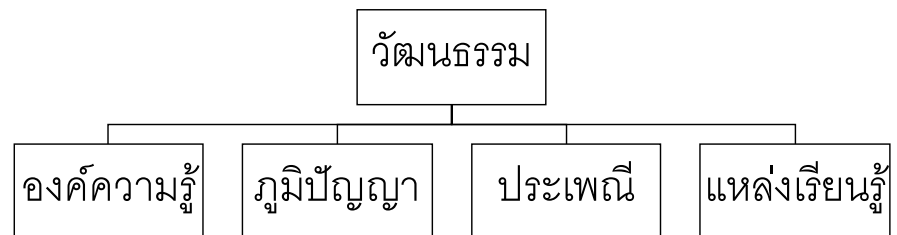
(3) ทูทางเศรษฐกิจ

ตารางสำรวจอาชีพ

ประเภทอาชีพ	จำนวนครัวเรือนที่ทำ	ปริมาณที่ทำ	ผลผลิต/มูลค่า	ปัญหาของอาชีพ/ ความต้องการ

(4) ทูทางวัฒนธรรม

ปฏิทินวัฒนธรรม			
เดือน	กิจกรรมประเพณี	ความหมาย	ความสำคัญ
ม.ค.			
ก.พ.			
มี.ค.			
เม.ย.			
พ.ค.			
มิ.ย.			
ก.ค.			
ส.ค.			
ก.ย.			
ต.ค.			
พ.ย.			
ธ.ค.			

ตารางสำรวจความรู้/ภูมิปัญญา

องค์ความรู้/ภูมิปัญญา	ผู้รู้	วิธีการถ่ายทอด	สื่อ	ที่อยู่/เบอร์โทรศัพท์

2. การสรุปเอกสารมือสองและวิเคราะห์ประเด็นสำคัญเบื้องต้นเพื่อกำหนดเนื้อหาการเก็บข้อมูลชุมชน

เมื่อได้กรอบการศึกษาแล้วจะพบว่าเนื้อหาสาระสำคัญอะไรบ้างที่ต้องรู้ จากนั้นจึงทำการศึกษาเอกสารมือสองซึ่งมีกระบวนการและเครื่องมือช่วยวิเคราะห์เอกสาร ดังนี้

กระบวนการ	เนื้อหาสำคัญ	ขั้นตอนวิธีการ	เครื่องมือช่วยวิเคราะห์
1. การศึกษาและสรุปประเด็นสำคัญจากเอกสารมือสอง	1. ทรัพยากร (ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้) 2. ระบบทำมาหากิน (เศรษฐกิจชุมชน) 3. สังคม 4. วัฒนธรรมชุมชน	1. ศึกษาเอกสาร กขช. 2 ค. ในตัวชี้วัดที่ 2, 3, 4, 6, 10, 12 (ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากร) 2. ศึกษาข้อมูลทุนชุมชน 4 ด้าน 2.1 ทุนทรัพยากร ใช้แผนที่ทรัพยากรระดับตำบล และแผนที่เกษตรเพื่อการบริหารจัดการเชิงรุก (Agri-map) ระบุขนาด/ตำแหน่งสำคัญของทรัพยากร กำหนดนิเวศน์ย่อยว่ามีกี่แบบ ต่างกันอย่างไรและใช้ประโยชน์แต่ละนิเวศน์แตกต่างกันอย่างไร 2.2 ทุนเศรษฐกิจ ศึกษาระบบทำมาหากินของชุมชนว่ามีระบบอาชีพอะไรบ้าง อย่างไร อาชีพหลักคืออะไร รายได้มาจากอาชีพใด รายจ่ายเป็นอย่างไร เกิดจากอะไร หนี้สินมาจากแหล่งใด การเข้าถึงทุน และการออมของครัวเรือน จากนั้นระบุฐานเศรษฐกิจของชุมชนคืออะไร 2.3 ทุนด้านสังคม 2.3.1 ศึกษาข้อมูลกลุ่มในชุมชนว่ามีกี่ประเภท ลักษณะของกลุ่มเป็นอย่างไร จากนั้นวิเคราะห์ว่ามีกลุ่มใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับคนจนอย่างไร 2.3.2 ศึกษากลุ่มเปราะบาง 4 กลุ่ม (เด็ก คนชรา ผู้พิการ ผู้ป่วยติดเตียง) ในชุมชนว่ามีใครบ้าง	1. กขช. 2 ค. 2. ข้อมูลทุนชุมชน 4 ด้าน 2.1 ทรัพยากร ได้แก่ แผนที่ทรัพยากรระดับตำบล Agri-map ปฏิทินการใช้ประโยชน์ทรัพยากร 2.2 เศรษฐกิจ ได้แก่ ตารางอาชีพชุมชน ปฏิทินการผลิต ตารางรายรับรายจ่ายชุมชน ตารางประเมินสถานะหนี้สิน 2.3 สังคม ได้แก่ Google Earth แผนที่พัฒนาตำบล ตารางกลุ่มในชุมชน ตารางสวัสดิการชุมชน ตารางกลุ่มเปราะบาง 2.4 วัฒนธรรม ได้แก่ ปฏิทินวัฒนธรรม ตารางองค์ความรู้ภูมิปัญญาชุมชน

กระบวนการ	เนื้อหาสำคัญ	ขั้นตอนวิธีการ	เครื่องมือช่วยวิเคราะห์
		2.3.3 ศึกษากระบวนการสวัสดิการ 2 ระบบ (ทั้งจากภาครัฐ และสวัสดิการชุมชน) จากนั้นจำแนกการเข้าถึงของคนจนได้-ไม่ได้รับสวัสดิการ เพราะอะไร 2.4 ทูทางวัฒนธรรม 2.4.1 ศึกษากิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชนในรอบ 12 เดือนว่ามีอะไรบ้าง 2.4.2 ระบุว่ากิจกรรมใดมีความสำคัญมากน้อยอย่างไร และแต่ละกิจกรรมคนจนเข้าร่วมอย่างไรบ้าง 2.4.3 สรุปลองค์ความรู้ชุมชนว่ามีเรื่องใดบ้าง ใครคือเจ้าของความรู้ และถ้าจะใช้นามาพัฒนาคนจนควรเลือกองค์ความรู้ใด	
2. การวิเคราะห์ทุนสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน	- ทุนทรัพยากร - ทุนเศรษฐกิจ - ทุนสังคม - ทุนวัฒนธรรม	1. สร้างตารางวิเคราะห์ทุนชุมชน จากนั้นนำข้อสรุปข้อมูลสำคัญมาลงในตารางโดยตั้งประเด็นวิเคราะห์ ดังนี้ - ทุนชุมชนที่สำคัญมีอะไรบ้าง - การใช้ประโยชน์ทุนชุมชนของคนในชุมชน/ตำบลใช้อะไรบ้าง - คนจนเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทุนเหล่านั้นหรือไม่อย่างไร 2. ระบุเงื่อนไขปัจจัย ข้อจำกัดการใช้ การเข้าถึงชุมชนของคนจนว่ามีเงื่อนไขอย่างไรบ้าง	ตารางวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน

กระบวนการ	เนื้อหาสำคัญ	ขั้นตอนวิธีการ	เครื่องมือช่วยวิเคราะห์
3. ระบุแนวทาง/ ประเด็นสำคัญทุนชุมชน ที่เอื้อต่อการพัฒนาคน จน		- ระบุแนวทาง/ประเด็นสำคัญของทุนแต่ละด้านที่วิเคราะห์ว่าสำคัญ/จำเป็น/เป็นไปได้ต่อการนำไปใช้ในการพัฒนาคนจนโดยระบุทุนที่เอื้อว่ามีอะไรบางอย่างไว้ - เขียนแผนผังความคิดรวบยอดทุนที่เอื้อและแนวทางที่ควรนำไปใช้ในการพัฒนาคนจน	แผนผังความคิดรวบยอดทุนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน

3. การลงพื้นที่เพื่อวิเคราะห์ทุนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจนร่วมกับชุมชน

3.1 เนื้อหาสำคัญ

- ต้นทุนทรัพยากร
- ต้นทุนเศรษฐกิจ
- ต้นทุนสังคม
- ต้นทุนวัฒนธรรม

3.2 ขั้นตอนวิธีการ

1. สร้างตารางวิเคราะห์ทุนชุมชน จากนั้นนำข้อสรุปข้อมูลสำคัญมาลงในตารางโดยตั้งประเด็นวิเคราะห์ ดังนี้

- ต้นทุนชุมชนที่สำคัญมีอะไรบ้าง
- การใช้ประโยชน์ทุนชุมชนของคนในชุมชน/ตำบลใช้อะไรบ้าง
- คนจนเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทุนเหล่านั้นหรือไม่ อย่างไร

2. ระบุเงื่อนไขปัจจัย ข้อจำกัดการใช้ การเข้าถึงชุมชนของคนจนว่ามีเงื่อนไขอย่างไรบ้าง

เครื่องมือช่วยวิเคราะห์

ตารางวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน

ตารางวิเคราะห์ทุนทรัพยากรตำบลโพงาม และประเด็นสำคัญต่อการพัฒนาคนจน					
ทรัพยากร	ประเภททรัพยากร	การใช้ประโยชน์ ระดับตำบล	การใช้ประโยชน์ของ คนจน	จุดอ่อน/ปัญหา	ประเด็น
ที่ดิน	ที่ดินตำบล 27,301 ไร่	- หมู่บ้าน 2,605 ไร่ - ทำนา 16,533.5-19,384.3 ไร่ - ไม้ผล 968 ไร่ - พืชไร่ 30.19 ไร่ - พืชสวน 8.38 ไร่ - พืชพญาเลี้ยงสัตว์/โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ 27.12 ไร่	เป็นลูกจ้าง/แรงงานในแปลง เกษตร 200-350 บาท		
แหล่งน้ำ	ธรรมชาติ 7 แห่ง - แม่น้ำน้อย, ห้วยตาลตาแก้ว, หอองหลวง, บึงทุ่ง, บึงบอง, หุบเสนา, หอองลูกช้าง แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น - ฝ่าย 6 แห่ง - บ่อน้ำตื้น 175 แห่ง - บ่อบาดาล 739 แห่ง - สระน้ำ 20 แห่ง - ประปาหมู่บ้าน 13 แห่ง *เป็นเขตชลประทาน 100%	แม่น้ำน้อย - ทำนา 16,533.5-19,384.3 ไร่ - น้ำเลี้ยงปลากระชัง 172 ไร่ (ผลผลิต 390 ตัน/ปี มูลค่า 39.5 ล้านบาท) บ่อบาดาล - น้ำประปาหมู่บ้าน 13 แห่ง - น้ำเพื่อการเกษตรระดับแปลง		มีแหล่งน้ำ/ระบบโครงข่ายน้ำ เต็มพื้นที่ตำบล แต่ 1.ระบบชลประทานยังกระจาย น้ำได้ไม่ทั่วถึง-เพียงพอต่อความ ต้องการน้ำของเกษตรกร ปลาย น้ำขาดแคลนน้ำ ทำการผลิต ลำบากกว่าต้นน้ำและน้ำไม่พอ ผลิต ต้องซื้อน้ำเพิ่มจากเอกชน (รายจ่ายเพิ่ม) 2.บ่อบาดาลมีจำนวนมากแต่โดย ข้อเท็จจริง ส่วนใหญ่ร้าง เนื่องจากไม่มีน้ำใต้ดินมากพอจะ สูดน้ำใช้ได้	
ป่าไม้	ป่าดงห้วยขาด ประมาณ 30 ไร่	เก็บผลไม้ป่า ผักป่า พืช	เก็บผลไม้ป่า ผักป่า พืช	เป็นป่ามีเจ้าของอาจประกาศให้ คนนอกหยุดใช้ได้ทุกเวลา	ตำบลไม่มีพื้นที่ป่า ชุมชน/ป่าสาธารณะ เป็นแหล่งทำมาหากิน ของคนจนและชุมชน

ภาพที่ 17 ตัวอย่างตารางวิเคราะห์ทุนชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคนจน

4. กระบวนการสรุปวิเคราะห์ประเด็นสำคัญและสร้างข้อเสนอแนะทางการพัฒนาคนจน

4.1 ขั้นตอนวิธีการ

- ระบุแนวทาง/ประเด็นสำคัญของทุนแต่ละด้านที่วิเคราะห์ว่าสำคัญ/จำเป็น/เป็นไปได้ต่อการนำไปใช้ในการพัฒนาคนจนโดยระบุทุนที่เอื้อว่ามีอะไรบ้างอย่างไร
- เขียนแผนผังความคิดรวบยอดทุนที่เอื้อและแนวทางที่ควรนำไปใช้ในการพัฒนาคนจน

4.2 เครื่องมือช่วย

แผนผังความคิดรวบยอดทุนที่ต่อการพัฒนาคนจน